

تبیین تنافی ظاهری میان روایات فراگیری ظلم و ضرورت تشکیل

دولت اسلامی در عصر غیبت

محمد غلامی^۱

سید علی کاظمی شیخ شبانی^۲

چکیده

ظهور حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشريف به عنوان نقطه اوج تاریخ، نویدبخش جهانی سرشار از عدالت و معنویت است. با این حال، روایات متعددی به گسترش ظلم و فساد در آستانه ظهور اشاره دارند که این مسئله به بررسی دقیق تری نیازمند است. این نوشتار به بررسی تناقض ظاهری میان برپایی دولت تر از انقلاب اسلامی و روایات مربوط به گسترش ظلم در پیشاظهر و دو نگرش متفاوت در برخورد با این روایات می پردازد.

این پژوهش با روش توصیفی - تحلیلی بر این نکته تأکید می کند که برپایی دولت اسلامی و عدالت محور در شرایط کنونی، به مشارکت فعال مردم و تلاش های جمعی نیازمند است. همچنین، وجود انسان های صالح در جامعه که در آیات و روایات به آن اشاره شده، نشان دهنده این است که در عین گسترش ظلم، همواره افرادی هستند که در زمینه تحقق عدالت و اصلاحات اجتماعی فعالیت می کنند.

واژگان کلیدی: دولت تراز، روایات، فراگیری ظلم، تنافی ظاهری، پیشاظهر، انقلاب اسلامی.

۱. دانش پژوه سطح چهار مرکز تخصصی مهدویت قم. montazer.mohammad@gmail.com

۲. دانش پژوه سطح چهار مرکز تخصصی موعود حوزه علمیه قم. Sayed.ali.kazemi67@gmail.com

مقدمه

با ظهور حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف جهان از عدالت و صلح و امنیت برخوردار خواهد شد و بشر حکومتی آرمانی را پیش رویش تجربه خواهد کرد. با این حال، روایات زیادی وجود دارد که نشان می‌دهد در آستانه این حکومت فراگیر، جهان از ظلم و بی‌عدالتی و فساد پر می‌شود: «یملأ الارض قسطاً و عدلاً كما ملئت ظلماً و جوراً»^۱ از طرفی در آموزه‌های دینی، به نوعی به فعالیت‌های اجتماعی و اخلاقی دعوت می‌شود که می‌تواند زمینه‌ساز تغییرات مثبت در جامعه و در نتیجه تشکیل دولت انقلابی در پیشاظهر باشد. لذا لازم است نسبت این روایات با اختیار انسان‌ها و نقش آن‌ها در به وجود آمدن این ویژگی مهم و برپایی یا عدم برپایی دولت انقلاب اسلامی روشن شود. این نگرش است که می‌تواند انسان را از چالش‌های پیش رو مصون و او را در مسیر حرکتش حفظ کند.

بنابراین، سوالی که همواره مطرح بوده، این است که این تناقض را چگونه می‌توان حل کرد؟ آیا به منظور تسریع در ظهور حضرت حجت عجل الله تعالی فرجه الشریف باید با زمینه‌سازی به این روند کمک کرد؟ آیا باید ظلم و فساد جهان را فراگیرد؟ از طرفی اگر ما به گسترش ظلم و فساد کمک نکنیم، آیا زمان ظهور به تعویق نمی‌افتد؟ بنابراین، یکی از چالش‌هایی که همواره در بحث مهدویت وجود داشته، این است که آیا قبل از ظهور، در زمینه‌سازی و تشکیل حکومت وظیفه ای داریم؟ آیا اصلاً دولتی را می‌توان قبل از ظهور تصویر کرد؟ پژوهش پیش‌رو، به منظور واکاوی درستی یا نادرستی این باور سامان یافته است. بررسی و تحلیل تنافی ظاهری برپایی دولت تراز انقلاب اسلامی با روایات غلبه و فراگیری ظلم در دوران پیشاظهر؛ موضوعی پیچیده و عمیق است که به دقت و توجه به جوانب مختلف تاریخی، اجتماعی و دینی نیازمند است.

این نوشتار، برای فهم درست روایات مهدوی مربوط به زمینه‌سازی ظهور، تبیین جایگاه واقعی روایات فراگیری ظلم قبل از ظهور، رفع تنافی فراگیری ظلم با ایجاد زمینه‌سازی از سوی منتظران، جلوگیری از سوء استفاده از روایات مهدوی و برداشت‌های نادرست از آن و تبیین دیدگاه روایات

۱. نعمانی، الغیبه، ص ۸۱.

نقد و ارزیابی قرار داده باشد؛ به نظر نگارندگان نرسید. نوشتار حاضر تلاش می‌کند این خلاء را هر چند به صورت ناقص پر کند. لذا وجه تمایز این تحقیق آن است که به صورت ویژه به بررسی و تحلیل این روایات پرداخته و بعد از بیان نکات گوناگون و متفاوت قابل استفاده، نسبت آن را با برپایی دولت تراز انقلاب اسلامی سنجیده است.

۱. چیستی دولت و دولت تراز انقلاب اسلامی

«دولت» در معنای اعم، نظام سیاسی و رژیم حاکم بر هر کشور را در بر می‌گیرد که جمعیت، سرزمین، هیئت حاکمه و حاکمیت سیاسی را شامل می‌شود. دولت را می‌توان ساختی از قدرت دانست که ملت‌ها به منظور برقراری نظم و قانون در بین خود و دفاع از سرزمینشان به وجود می‌آورند.^۱ از آن‌جا که دولت‌ها برخاسته از نظام‌های سیاسی متفاوتی هستند و هر نظام سیاسی، نگاه خاصی به انسان، جهان و عالم هستی دارد؛ می‌توان گفت دولت‌ها نیز با توجه به نظام‌های سیاسی مختلف، تمایز می‌یابند. در نتیجه اهداف دولت‌ها از هم افتراق می‌یابند و هر دولتی در چهارچوب نظام سیاسی برخاسته از آن، به دنبال تحقق اهداف خود است. در این میان، نظام سیاسی اسلام، اهداف و مبانی خاص خود را دارد و با توجه به همین مبانی و اصول نیز دولت اسلامی متناسب با آن شکل می‌گیرد.^۲

آنچه در تفکر اسلامی نیز به‌عنوان «دولت» یاد می‌شود، از ریشه لاتین «Stare» به معنای ایستادن و یا «Status» به معنای وضع مستقر و پابرجا یا وضع ثابت و پایدار و شأن و منزلت است و آن گونه که این معنا درباره افراد به کار می‌رود، درباره نهادها و قدرت سیاسی نیز کاربرد دارد.^۳ از همین رو، خلاء وجود مفهوم دولت تراز اسلامی نیز بیش از پیش احساس می‌شود. گفتنی است متفکران و پژوهشگران سیاسی در مورد تعریف دولت، توافق نظر ندارند. حکومت‌ها بر اساس تعداد حاکمان به حکومت فردی و گروهی و جمهوری تقسیم می‌شوند که مراد از

۱. آشوری، مبانی دولت و حکومت در اسلام، ص ۱۶۳.

۲. شوشتری، احقاق الحق، ص ۱۰۳.

۳. وینسنت، نظریه‌های دولت، ص ۶۱.

حکومت اسلامی قسم سوم آن است. حکومت اسلامی، حکومتی است که مردم در ایجاد آن به طور مستقیم و یا غیر مستقیم دخیل اند و حگًا، م هیچ امتیاز شخصی بر دیگران ندارند؛ بلکه در مقابل قانون نیز مسئول هستند. البته واضح است که میان دولت اسلامی و دیگر دولت‌های موجود، تفاوت آشکاری وجود دارد.

از نظر اسلام، حکومت یکی از شئون الهی است که بر عهدهٔ پیامبر بوده است؛ از این رو، مردم هیچ گونه دخالتی در امر ایشان ندارند و از آن جا که مذهب حقهٔ شیعه، امامت را جانشین نبوت می‌داند؛ حکومت و زعامت امامان نیز امری الهی است که مختص ایشان است. آنچه پس از این در دوران غیبت می‌آید، نوعی تحمل نیابت از غیر و متعلق به مردم است که توسط مجتهد جامع شرایط اعمال می‌گردد.

مقام معظم رهبری با پذیرش مراتب مختلف برای دولت اسلامی، معتقدند که:

«دولت اسلامی کامل به معنای واقعی کلمه، در زمان انسان کامل تشکیل خواهد شد»^۱؛ اما قبل از ظهور و تشکیل دولت اسلامی کامل توسط امام‌زمان باید به قدر توان، مراتبی از دولت اسلامی تشکیل شود. هرچند «همه ما انسان‌های ناقصی هستیم ... ما می‌خواهیم خود را به حد نصاب نزدیک کنیم.»^۲ ایجاد دولت با ویژگی اسلامی در یک زنجیره منطقی از فرایند تحقق اهداف انقلاب اسلامی قرار دارد. «یک زنجیره منطقی وجود دارد؛ حلقه اول، انقلاب اسلامی است؛ بعد تشکیل نظام اسلامی است؛ بعد تشکیل دولت اسلامی است؛ بعد تشکیل جامعه اسلامی است؛ بعد تشکیل امت اسلامی است. این یک زنجیره مستمری است که به هم مرتبط است.»^۳

برای دولت تراز اسلامی می‌توان اهدافی در نظر گرفت: «امنیت» و «رفاه عمومی» برای همه،

۱. بیانات در دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت (۱۳۸۴/۶/۸)

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3304>

۲. همان

۳. بیانات در دیدار دانشجویان کرمانشاه (۱۳۹۰/۷/۲۴) 17597 <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=17597>

«هدایت فرهنگی»، «گسترش علم و آزاد اندیشی»، «عدم رشوه»، «عدم فساد اداری»، «عدم اشرافی‌گری»، «عدم کم‌کاری و عدم حیف و میل بیت‌المال»، «عدم ویژه‌خواری» و ...؛ اما هدف نهایی و طولانی مدت، «رسیدن به قرب الاهی» است و اهداف و وظایف دیگر دولت تراز اسلامی در جهت آن قرار می‌گیرند. این دولت، همه کارگزاران نظام اسلامی را شامل است؛ نه فقط قوه مجریه؛ یعنی حکومت‌رانان و خدمت‌گزاران عمومی. اما نکته مهم این است که کدام رکن از سه قوه نقش مهم‌تری در این فرایند دارد. همانطور که از اصول قانون اساسی مشخص است، حدود ۳۵ اصل به قوه مجریه ارتباط دارد و در سخنرانی مقام معظم رهبری نیز به این موضوع اشاره شده است که مسئولیت هیچ‌کدام به اندازه مسئولیت قوه مجریه نیست. بنابراین، برای تشکیل دولت اسلامی به رئیس‌جمهور تراز دولت اسلامی نیاز داریم. حال، رئیس‌جمهور تراز دولت اسلامی باید چه شاخص‌هایی داشته باشد:

«با کفایت باشد؛ با ایمان باشد؛ عدالت خواه و ضد فساد باشد؛ دارای عملکرد انقلابی و جهادی باشد؛ فرد اتوکشیده نباشد؛ به توانمندی‌های داخلی ایمان و اعتقاد داشته باشد؛ به جوانان اعتقاد و اعتماد داشته باشد؛ به عنوان پیشران انقلاب اسلامی، مردمی باشد؛ امیدوار باشد؛ و بتواند مشکلات را مدیریت کند و آن را برای رسیدن به هدف مطلوب هدایت کند.»^۲

بنابراین، دولت تراز انقلاب اسلامی به معنای دولتی است که بر اساس اصول و ارزش‌های انقلاب اسلامی ایران شکل گرفته و به دنبال تحقق عدالت، آزادی و معنویت در جامعه است. این دولت باید بتواند به نیازهای مردم پاسخ دهد و در مسیر اهداف انقلاب حرکت کند.

۲. روایات غلبه و فراگیری ظلم

در این که در آستانه ظهور حضرت حجت عجل الله تعالی فرجه الیه، جهان را ظلم، بی‌عدالتی، گناه و فساد

۱. همان، بیانات در خطبه‌های نماز جمعه، ۸۴/۵/۲۸. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3302>

۲. همان، سخنرانی نوروزی خطاب به ملت ایران، ۱۴۰۰/۱/۱. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=47576>

فرامی گیرد و با ظهور حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشريف عدالت و خوبی جایگزین ظلم و فساد می شود؛ شکی نیست. شهید صدر در تاریخ غیبت کبرا اشاره دارد:

«فساد و تباهی مردم در این زمان از مسلمات روایات است.»^۱

آیت الله مکارم شیرازی نیز می نویسد:

«نخستین نشانه ای که با مشاهده آن می توان نزدیک شدن هر انقلابی، از جمله این انقلاب بزرگ (انقلاب جهانی) مهدی را پیش بینی کرد، گسترش ظلم و جور و فساد و تجاوز به حقوق دیگران و انواع مفساد اخلاقی است.»^۲

منابع حدیثی شیعه و اهل سنت روایات زیادی، خصوصاً از پیشوایان دینی در این زمینه نقل کرده اند. عبارت «يَمَلَأُ الْأَرْضَ عَدْلًا وَ قِسْطًا كَمَا مَلِئَتْ ظُلْمًا وَ جَوْرًا»^۳؛ که در وصف جامعه قبل از ظهور می باشد، بسیار مشهور و از پیامبر خدا ﷺ در مصادر حدیثی شیعه و اهل سنت، فراوان ملاحظه می شود. در کتاب بحار الانوار، ۱۲۹ روایت با نمایی «سیطره الجور قبل ظهور المهدی» وجود دارد.^۴ شیخ حر عاملی نیز ذیل عنوان احادیث «المهدی يملأ الأرض قسطاً و عدلاً من كتب اهل السنة»، ۲۷ حدیث در این زمینه از منابع اهل سنت نقل کرده است.^۵ شوشتری نیز در احقاق الحق، ذیل عنوان «المهدی يملأ الأرض قسطاً و عدلاً بعد ما ملئت ظلماً و جوراً» به تفکیک روات، احادیث زیادی در این باره از منابع مختلف نقل کرده است.^۶ نکته مهم این که بسیاری از کتاب های شیعی این متن را از طریق اهل سنت با سلسله روات مشهور آنان از پیامبر ﷺ نقل کرده اند.^۷ به عنوان نمونه، در یکی از این روایات، ابوسعید خدری از پیامبر اکرم ﷺ چنین روایت

۱. صدر، تاریخ غیبت کبری، ص ۲۳۲.

۲. مکارم شیرازی، حکومت جهانی مهدی، ص ۱۶۰.

۳. نعمانی، الغیبة، ص ۸۱.

۴. رک: نرم افزار معجم موضوعی بحار الانوار ۲، بخش موضوعات، بخش نماییه.

۵. عاملی، إثبات الهداة، ج ۵، ص ۲۶۸.

۶. شوشتری، احقاق الحق، ج ۱۳، ص ۱۳۲.

۷. طباطبائی، تفسیر المیزان، ص ۲۶۳.

می‌کند:

«قیامت برپا نمی‌شود، مگر این‌که زمین از ظلم و دشمنی پر می‌شود و در این زمان مردی از خاندان من، زمین را همان‌گونه که از ظلم و ستم پر شده باشد، از قسط و عدل پر می‌کند.»^۱

در برخی از روایات نیز به فساد در آستانه ظهور اشاره شده است. بر اساس روایتی که ابن عباس از پیامبر اکرم ﷺ نقل کرده در آستانه ظهور، ستم و فساد زیاد می‌شود.^۲ این روایات به نوعی بیانگر وضعیت نامطلوب اجتماعی و سیاسی در زمان غیبت امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف هستند و نشان می‌دهند که ظلم و فساد در آن دوران به اوج خود می‌رسد.

این گسترش و فراگیری از عناوین بسیار مشهوری است که کم‌تر روایتی در حوزه مهدویت را می‌توان یافت که نمودی از تبیین این جریان در آن نباشد. احادیثی که همچون احادیث ذکر شده در اکثر موارد همراه با لفظ «ملئت» هستند؛ همچون:

لَتَمْلَأَنَّ الْأَرْضَ ظُلْمًا وَجَوْرًا؛ ثُمَّ لَتَمْلَأَنَّ بَعْدَ ذَلِكَ قِسْطًا وَعَدْلًا كَمَا مِلَيْتَ ظُلْمًا وَجَوْرًا؛ لَوْ لَمْ يَبَقَ مِنَ الدُّنْيَا إِلَّا يَوْمٌ لَبَعَثَ اللَّهُ رَجُلًا مِنْ أَهْلِ بَيْتِي يَمْلَأُهَا عَدْلًا كَمَا مِلَيْتَ جَوْرًا؛ الْمُهْدِي مَتَى أَجَلِي الْجِبَّةَ، أَقْبَى الْأَنْفِ، يَمْلَأُ الْأَرْضَ قِسْطًا وَعَدْلًا كَمَا مِلَيْتَ جَوْرًا وَظُلْمًا؛ وَكُنَيْتُهُ كَكُنَيْتِي يَمْلَأُ الْأَرْضَ قِسْطًا وَعَدْلًا كَمَا مِلَيْتَ ظُلْمًا وَجَوْرًا؛ لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تَمْلَأَ الْأَرْضَ جَوْرًا وَظُلْمًا وَعُدْوَانًا، ثُمَّ يُخْرِجُ مِنْ أَهْلِ بَيْتِي رَجُلٌ يَمْلَأُهَا قِسْطًا وَعَدْلًا كَمَا مِلَيْتَ ظُلْمًا وَعُدْوَانًا؛ الْمُهْدِي يَمْلَأُهَا عَدْلًا كَمَا مِلَيْتَ جَوْرًا وَظُلْمًا؛ الَّذِي يَمْلَأُهَا عَدْلًا كَمَا مِلَيْتَ ظُلْمًا وَجَوْرًا عَلَى فِتْرَةٍ مِنَ الْأُمَّةِ؛ شَابٌ مُوفِقٍ ابْنِ اثْنَتَيْنِ وَثَلَاثِينَ سَنَةً حَتَّى تَرْجِعَ عَنْهُ طَائِفَةٌ مِنَ النَّاسِ يَمْلَأُ الْأَرْضَ قِسْطًا وَعَدْلًا كَمَا مِلَيْتَ ظُلْمًا وَجَوْرًا ...

با توجه به تنوع و گوناگونی افراد گزارش‌کننده، متن حدیث را می‌توان متواتر شمرد؛ چرا که توافق بر کذب میان این افراد ممکن نیست.^۳ برخی از علمای اهل تسنن، به تواتر این روایات

۱. احمد بن حنبل، مسند، ج ۳، ص ۲۸ و طبری، دلائل الامامة، ص ۴۶۷.

۲. صدوق، کمال‌الدین، ج ۱، ص ۲۵۱.

۳. همان.

اذعان دارند. محمد کاظم موسوی در مقدمه بر کتاب «العرف الوردی فی احادیث المهدی»، اثر سیوطی، عالم برجسته اهل تسنن، نام چند تن از علمای اهل تسنن را که به تواتر احادیث مهدویت معترفند؛ ذکر می‌کند. برخی از این عالمان، علاوه بر اثبات تواتر روایات مهدویت، روایات تعدادی از ویژگی‌های امام‌زمان عَلَيْهِ السَّلَامُ وَوَعْدُ الشَّرِيفِ را متواتر دانسته؛ یا این‌که این تواتر را نقل کرده و آن را رد نکرده‌اند. به‌عنوان نمونه می‌توان به این بیان اشاره کرد: «قد تواترت الأخبار و استفاضت عن رسول الله بذكر المهدى، و أنه من أهل بيته، و أنه يملك سبع سنين، و أنه يملأ الأرض عدلاً.» سیوطی این تواتر را نقل کرده و آن را رد نکرده است. این معنا از علمای دیگر اهل سنت هم بیان شده است. از آن جمله می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

الحافظ أبو الحسن محمد بن الحسين الابرى السجزي، صاحب کتاب «مناقب الشافعي»؛ ابن القيم فی کتابه «المنار»؛ الحافظ ابن حجر فی «تهذيب التهذيب» فی ترجمة محمد بن خالد الجندی؛ مرعی بن یوسف فی کتابه «فوائد الفكر فی ظهور المهدی المنتظر»؛ صدیق حسن فی کتابه «الإذاعة لما كان و ما يكون بين يدي الساعة»؛ السیوطی فی آخر جزء «العرف الوردی فی أخبار المهدی»؛ محمد البرزنجی فی کتابه «الإشاعة لأشراط الساعة»^۱.

نکته قابل توجه در این روایات لفظ «كما ملئت» است که نشان می‌دهد اولاً، سرتاسر جامعه بشری مملو از ظلم و ستم می‌شود و جایی را نمی‌توان سراغ گرفت که به این درد مبتلا نشده باشد و ثانیاً، حرف «کاف» در ادبیات عرب یا برای «شبیبه» است یا برای «مقابله». باتوجه به این، حضرت مهدی عَلَيْهِ السَّلَامُ وَوَعْدُ الشَّرِيفِ، دنیا را از عدل و داد پر می‌کند؛ چنان‌که از جور و ستم پر شده بود و یا این‌که امام مهدی عَلَيْهِ السَّلَامُ وَوَعْدُ الشَّرِيفِ، دنیا را سرشار از عدالت می‌کند، در مقابل آن‌که دنیا مملو از ظلم و ستم شده بود.

قدیمی‌ترین منبع شیعی که روایت را با تعبیر «بعد ما ملئت» ذکر کرده، کتاب «الطوائف فی معرفة مذاهب الطوائف»، متعلق به سید بن طاووس است که در سال ۶۶۴ هجری وفات کرد. ایشان در کتاب خود می‌آورد: «وَمِنْ ذَلِكَ مَا ذَكَرَهُ أَبُو مُحَمَّدٍ ابْنُ مَسْعُودٍ الْفَرَّاءُ فِي كِتَابِ الْمَصَابِيحِ ... فَيَمْلَأُ

۱. سیوطی، العرف الوردی فی الاخبار المهدی، ص ۴۱.

الأَرْضَ قِسْطًا وَعَدْلًا بَعْدَ مَا مُلِئَتْ ظُلْمًا وَجَوْرًا.» همان طور که مشاهده می‌شود، سید این روایت را از کتاب «مصایح»، اثر حسین بن مسعود فراء بغوی از علمای قرن پنجم هجری خراسان گرفته است. این، در حالی است که در اصل کتاب مصایح این روایت از قول نبی اکرم ﷺ با لفظ «کَمَا مُلِئَتْ» نقل شده است: «ذَكَرَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بَلَاءٌ يُصِيبُ هَذِهِ الْأُمَّةَ حَتَّى لَا يَجِدَ الرَّجُلُ مَلْجَأً يُلْجَأُ إِلَيْهِ مِنَ الظُّلْمِ، فَيَبْعَثُ اللَّهُ رَجُلًا، مِنْ عَشْرَتِي أَهْلَ بَيْتِي فَيَمْلَأُ بِهِ الْأَرْضَ قِسْطًا وَعَدْلًا كَمَا مُلِئَتْ ظُلْمًا وَجَوْرًا»^۱. این احتمال نیز وجود دارد که نسخه‌ای از کتاب مصایح در دست سید بوده که عبارت آن جا «کَمَا مُلِئَتْ» بوده است؛ اما با درصد فراوانی عبارت مقابل آن، این احتمال بسیار ضعیف می‌آید.

در جایی دیگر مرحوم شیخ حر عاملی متوفای ۱۱۰۴ هجری در کتاب «إثبات الهداة بالنصوص والمعجزات»، این روایت را به لفظ «بعد ما ملئت» از سلیم بن قیس آورده است:^۲ «وَعَنْ سُلَيْمِ بْنِ قَيْسٍ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ فِي حَدِيثٍ طَوِيلٍ أَنَّهُ قَالَ لِعَلِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: لَنْتَ أَتَخَوَّفُ عَلَيْكَ التَّشْبَانَ وَالْحِجْلَ؛ وَلَكِنْ أَكْثَبُ لَشُرَكَائِكَ الَّذِينَ مِنْ بَعْدِكَ... وَالْمُهْدِي اسْمُهُ مُحَمَّدٌ، الَّذِي يَمْلَأُ الْأَرْضَ قِسْطًا وَعَدْلًا بَعْدَ مَا مُلِئَتْ فِتْنَةً وَظُلْمًا» که باز هم با مراجعه به اصل کتاب می‌بینیم که سلیم روایت مذکور را در شش مورد استفاده کرده که در همه آن‌ها لفظ «کَمَا مُلِئَتْ» را ذکر کرده است.^۳ مرحوم علامه مجلسی هم در کتاب بحار الانوار این روایت را با لفظ «کَمَا مُلِئَتْ ظُلْمًا»، ۷۶ مرتبه و با لفظ «بعد ما ملئت» سه مرتبه ذکر کرده است. که یکی از این دو مرتبه به نقل از کتاب «کفایة الاثر» بوده و دیگری به نقل از کتاب «الأمالی» شیخ طوسی است که در مصدر اصلی با لفظ «بعد ما ملئت» ذکر گردیده و مورد دیگر نیز از کتاب «ارشاد القلوب» مرحوم دیلمی است که از نظر سندی مشکل دارد. (سند کتاب ارشاد القلوب دیلمی مرسل است که البته صحت و سقم آن خود جای بحث‌های مفصلی دارد.)

این نکته قابل توجه است که از برآورد این تحقیقات، برای انسان ظن قوی حاصل می‌شود که

۱. قاری، مرقاة المفاتیح شرح مشکاة المصابیح، ج ۸، ص ۳۴۴، ح ۵۴۵۷.

۲. حر عاملی، إثبات الهداة بالنصوص والمعجزات، ج ۲، ص ۱۲۰.

۳. هلالی، سلیم بن قیس، ج ۲، ص ۵۶۷، ۶۲۸، ۷۶۳، ۷۷۵، ۸۷۸ و ۹۰۸.

عبارت «بعد ما ملئت» عبارت عالمان و مسلمانان بوده است که به خطا به روایات نسبت داده شده و اصل آنچه از ناحیه معصوم علیه السلام صادر شده، عبارت «کما ملئت» بوده است (این نکته حائز اهمیت است که تحقیقات ما در این مسئله از نسخه‌های چاپ شده کتاب‌ها و نرم افزارها بوده است، نه از نسخه‌های خطی) بر پایه احتمال «بعد ما ملئت» و ترجمه به ظرف زمانی، فراگیری ظلم، مقدمه ظهور امام است. فلذا هر اقدامی برای مبارزه با ظلم و استقرار عدل در جامعه، به معنای تلاش برای از بین بردن آن مقدمه و در نتیجه، تأخیر ظهور است. این نوع خوانش در تصور برخی باعث گردیده است که تنها راه تقدم امر ظهور را ایجاد و ترویج فساد بدانند یا حداقل در برابر فساد، سکوت کنند.

۳. تنافی ظاهری

برخی با استناد به روایات یاد شده، بدون این که هیچ اقدامی صورت دهند؛ منتظر ازدیاد ظلم و ستم هستند، تا بدین وسیله ظهور تعجیل یابد! گرچه بعضی از آن‌ها دست به ظلم نمی‌برند؛ گروهی از دوستان هم فکر ایشان می‌گویند، چرا دست روی دست بگذاریم و در انتظار وفور ظلم و ستم بنشینیم، بلکه باید برای ازدیاد ظلم و ستم قیام کنیم؛ باید آستین بالا بزنیم و زمین را دریای خون کنیم تا به دیدار مولایمان برسیم.^۱ البته شاید کسی به صراحت این حرف و برداشت را بیان نکرده باشد؛ از برخی اظهار نظرها دقیقاً یا به دلالت التزامی، همین معنا استفاده می‌شود. مثل سخن دسته‌ای از بزرگان انجمن حجتیه که در آن دوران، مورد نقد جدی بزرگانی همچون امام خمینی و استاد مطهری قرار گرفتند.^۲ با وجود این، چگونه می‌توان یک دولت اسلامی و عدالت محور را در شرایط ظلم و فساد پیشاظهار در جامعه برقرار کرد. لذا این تنافی می‌تواند به

۱. نودهی، اختیاری بودن ظهور، ص ۹.

۲. ر.ک: یوسفی غروی، محمدهادی، «ادعای گسترش فساد برای ظهور امام زمان علیه السلام مغالطه است، مجله مشرق موعود، شماره ۴۸، زمستان ۱۳۹۷؛ حاجی زاده، یدالله، وجه جمع فراگیر شدن ظلم و فساد در آستانه ظهور حضرت حجت علیه السلام با عدم جواز اباحی‌گری، مجله مشرق موعود، شماره ۴۸، زمستان ۱۳۹۷ سوزنجی، حسین، مهدویت و انتظار در اندیشه شهید مطهری، قبسات، پاییز ۱۳۸۳.

چند شکل تحلیل شود:

الف) تعارض در مبانی

این تنافی در دیدگاه برخی گروه‌ها و فرقه‌های انحرافی مورد سوء برداشت قرار گرفته که از آن جمله می‌توان به انجمن حجّتیّه اشاره کرد. خلاصه تفکر انجمن این است که انقلاب امام قائم به دو چیز بستگی دارد: ۱. نشانه‌های منفی موجود در جامعه، مثل تبه‌کاری‌ها و ستمگری‌ها؛ ۲. ایمان و اعتقاد مردم به اسلام که باید این دو عامل را تقویت کرد و ضمن ترویج زمینه‌های منفی، اسلام را به توده‌ها شناساند.^۱ نیز از باورمندی‌های آن‌ها این است که گفته‌اند: از نشانه‌ها و علائم فرج امام قائم این است که «در اثر شیوع گناه و فحشا، انسان بدترین خلق خدا در روی زمین می‌شود و خداوند آن‌ها را به سه بلا دچار می‌کند: ۱. جور سلطان؛ ۲. قحطی زمان؛ ۳. ستم حکام.»^۲ در جای دیگر، در مورد نشانه‌های ظهور می‌گوید:

ما در گفتارهای پیشوایانمان با این واقعیت روبه‌رو هستیم که انقلاب جهانی امام دوازدهم هنگامی روی خواهد داد که ظلم و ستم گیتی را فرا گرفته و کژی و نادانی سایه شوم خود را همه جا گسترده است.^۳

اما این نگرش با دیدگاه صحیح شیعه درباره انتظار فرج و آماده‌سازی برای ظهور در تنافی است. از منظر شیعه، انتظار فرج به معنای انفعال و تسلیم در برابر ظلم و فساد نیست، بلکه به معنای آماده‌سازی فعالانه جامعه برای ظهور است. امام صادق علیه السلام در این زمینه می‌فرماید: «لِيُعَدَّنَ أَحَدُكُمْ لِحُرُوجِ الْقَائِمِ وَلَوْ سَهْمًا؛ هر یک از شما موظف هستید که آمادگی خود را برای ظهور آن حضرت؛ ولو با فراهم کردن یک تیر حفظ نمایید.»^۴ این روایت نشان می‌دهد که وظیفه شیعه، تلاش برای بهبود شرایط جامعه و آماده‌سازی خود برای ظهور است، نه تشدید فساد و ظلم.

۱. جریان‌شناسی فکری فرهنگی انجمن حجّتیّه، ص ۵۵.

۲. به نقل از نشریه آخرین سفیر الاهی و حکومت جهانی او، انتشارات اهل بیت، قزوین.

۳. به نقل از نشریه رایت ویژه نامه امام مهدی پانزدهم شعبان ۱۳۹۹، ص ۱۱ ستون وسط مقاله «از انقلاب درسی».

۴. نعمانی، الغیبه، ص ۳۲۰.

همچنین، تفسیر انجمن حجتیه از روایاتی مانند «یملأ الله به الأرض قسطاً و عدلاً كما ملئت ظلماً و جوراً» نادرست است.^۱ این روایت لزوماً به معنای مشارکت مردم در گسترش ظلم نیست، بلکه می‌تواند به معنای نوعی خبر در زمینه سلطه ظالمان و قدرت‌های جهانی بر جهان است، در حالی که گروهی از مؤمنان و دولت‌های صالح نیز وجود دارند. نمونه بارز این تفسیر، واقعه عاشورا است که در آن امام حسین علیه السلام در برابر ظلم ایستاد، نه این‌که خود مرتکب ظلم شود. شهید باهنر نیز به درستی اشاره می‌کند که اگر قرار باشد همه آیات مربوط به جهاد، امر به معروف و نهی از منکر و مقابله با ظلم تعطیل شود؛ این به معنای نادیده گرفتن مسئولیت‌های دینی و اجتماعی است. ایشان می‌فرمایند: «سکوت در برابر ظلم و استکبار یا ناشی از تنبلی است یا از انحراف فکری عمیق نشأت می‌گیرد.»^۲

ب) نقش مردم

از آنچه در تعارض مبانی گذشت، روشن می‌شود که تنافی بین ازدیاد ظلم و تفکر اصلاحی، اگر به درستی فهم نشود پیامدهای بسیار سختی برای دین و دینداران خواهد داشت؛ چرا که نتیجتاً دینداران را به سمت فساد و ظلم سوق خواهد داد. به بیان دیگر، مردمی را که در سایه تعالیم بلند کامل‌ترین دین الهی باید به اوج سعادت برسند و دائماً منتظر طلوع خورشید عالم‌تاب حق بر پهنه گیتی باشند به بدترین و سیاه‌ترین خلق خداوند مبدل می‌کند. گویی فراموش کرده ایم: ... «إِنَّ اللَّهَ لَا يَغَيِّرُ مَا بَقِوْمٍ حَتَّىٰ يَغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ...»^۳ که بر اساس آیه مذکور، این مردم هستند که با عمل خویش سرنوشت خود و جهان را رقم می‌زنند و حال سوال این جاست که چگونه می‌توان ظلم‌افزایی و تاریکی‌گستری و نورآفرینی کرد؟

به عنوان نمونه انجمن حجتیه با تأکید بر این‌که ظهور امام‌زمان عجل الله تعالی فرجه الشريف به تحقق نشانه‌های

۱. ر. ک: یوسفی غروی، ادعای گسترش فساد برای ظهور امام‌زمان عجل الله تعالی فرجه الشريف مغالطه است، مجله مشرق موعود، شماره ۴۸، زمستان ۱۳۹۷.

۲. سلسله درس‌های مواضع ما، مواضع تفصیلی حزب جمهوری اسلامی، جلسه ۳۲، روزنامه جمهوری اسلامی، ۱۳۶۱/۵/۲۳.

۳. رعد، ۱۱.

منفی مانند گسترش ظلم و فساد در جامعه منوط است، عملاً نقش مردم را در فرایند ظهور به حداقل می‌رساند. در این نگرش، مردم، بیش‌تر به عنوان تماشاگرانی منفعل تصویر می‌شوند که باید منتظر افزایش ظلم و فساد باشند تا زمینه‌های ظهور فراهم شود؛ حتی در برخی موارد، این نگرش و تقویت نشانه‌های منفی مانند گناه و فساد منجر می‌شود.^۱ این دیدگاه، نقش فعال مردم در بهبود شرایط جامعه و آماده‌سازی برای ظهور را نادیده می‌گیرد؛ در حالی که طبق دیدگاه درست، مردم بیش‌ترین نقش را در اصلاح و آبادانی جامعه و حتی دولت‌ها دارند. بنابراین، برپایی یک دولت اسلامی و عدالت‌محور بدون مشارکت فعال مردم ممکن نیست. مردم نه‌تنها باید در فرآیندهای سیاسی شرکت کنند، بلکه باید به عنوان ناظران و مدافعان حقوق خود عمل کنند. با ایجاد آگاهی، نظارت و ترویج فرهنگ عدالت، مردم می‌توانند نقش مؤثری در برپایی و پایداری دولت اسلامی و عدالت‌محور ایفا کنند.

۴. جایگاه زمینه‌سازی در ظهور مهدوی

از مباحث مهم و مورد توجه درباره ظهور امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الیه، زمینه‌سازی برای آن است. بدون شک، اگر نظر کارشناسان بر این باشد که زمینه‌سازی، دارای کارکردی به نام تقدم و تأخر ظهور است، هر چه زمینه‌سازی زودتر انجام شود و به حد کمال برسد؛ ظهور نیز به وقوع خواهد پیوست. به عبارت دیگر، اگر در خصوص زمان ظهور معتقد باشیم که خداوند، زمان مشخصی برای آن تعیین نکرده است، این، بدان معناست که انسان‌ها باید با فراهم کردن زمینه‌ها و رسیدن به شایستگی‌های لازم، شرایط تحقق ظهور را مهیا کنند. بنابراین، می‌توان نتیجه گرفت که ظهور مهدوی به اراده و خواست جمعی بشر وابسته است و این، به تلاش‌های انسانی در ایجاد شرایط لازم برای تحقق آن بستگی دارد. رهبر معظم انقلاب اسلامی در این زمینه بیان می‌کنند:

«ما می‌توانیم قدم به قدم جامعه خود و زمان تاریخ خود را به تاریخ ظهور ولی

۱. جریان‌شناسی فکری - فرهنگی انجمن حجّیه، ص ۵۵.

عصر ورحمة الشریف عجل الله تعالی فرجه الشریف نزدیک کنیم»^۱

این بیان به اهمیت نقش فعال جامعه و تلاش‌های جمعی در آماده‌سازی شرایط ظهور اشاره دارد. با این حال، نویسنده کتاب «راز پنهانی و رمز پیدایی»؛ به نحوی با این نظریه مخالفت و تأکید می‌کند که ظهور، عمل و فعل الهی است و نه تنها امام‌زمان، بلکه مردم نیز در اصل و زمان ظهور دخالتی ندارند. به عبارت دیگر، آن‌طور که مردم منتظر ظهور هستند، خود امام‌زمان نیز منتظر آن است. نویسنده معتقد است که تمام اعمال بندگان می‌تواند مقدمه‌ای برای صدور فرمان خداوند در مورد ظهور باشد، اما تأثیر بیشتری بر آن نخواهد داشت.^۲

• روایات زمینه سازی

از روایات به خوبی مشخص می‌شود که وقوع ظهور بدون آمادگی و تلاش مردم امکان‌پذیر نیست. در واقع، بین وقوع ظهور و آمادگی مردم رابطه‌ای ضروری و مستقیم وجود دارد؛ به این معنا که با آمادگی مردم، زمینه برای وقوع ظهور فراهم می‌شود و این آمادگی، خود را در قالب خودسازی، پاک‌سازی و غربال‌گری نشان می‌دهد.

در این خصوص امام صادق علیه السلام به جمعی از شیعیان می‌فرماید:

فِي أَي شَيْءٍ أَنْتُمْ هِيَآتْ هِيَآتْ لَا وَاللَّهِ لَا يَكُونُ مَا تَمُدُّونَ إِلَيْهِ أَعْيُنَكُمْ حَتَّى تُعْرَبُوا لَا وَاللَّهِ لَا يَكُونُ مَا تَمُدُّونَ إِلَيْهِ أَعْيُنَكُمْ حَتَّى تُمَيِّزُوا؛ كَجَائِدِ شَمَا؟ هِيَآتْ، هِيَآتْ! نَهْ بِهْ خَدَا؛ أَنْجَهْ بِهْ سُوَيْشِ چَشمِ مِی‌کَشِید، وَاقِعْ نَمِی شُود، تَا غَرِبَالِ شُویْد؛ نَهْ بِهْ خَدَا أَنْجَهْ بِهْ سُوَيْشِ چَشمِ مِی‌کَشِید، وَاقِعْ نَمِی شُویْد تَا صَافِ وَ پَاکِیزَه شُویْد؛ نَهْ بِهْ خَدَا أَنْجَهْ بِهْ سُوَيْشِ چَشمِ مِی‌کَشِید، وَاقِعْ نَمِی شُود تَا جَدَا سَازِی شُویْد.^۳

۱. خامنه‌ای، بیانات در خطبه‌های نماز جمعه تهران به مناسبت نیمه شعبان، ۷۶/۹/۲۶.

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=۵۲۱۴۸>

۲. بنی‌هاشمی، راز پنهانی و رمز پیدایی، ص ۳۷۵.

۳. کلینی، الکافی، ج ۱، ص ۳۷۰.

این بیان به وضوح نشان می‌دهد که ظهور بدون آمادگی و پالایش درونی مردم محقق نخواهد شد. در روایت دیگری از امام جواد علیه السلام آمده است:

«فَإِذَا اجْتَمَعَتْ لَهُ هَذِهِ الْعِدَّةُ مِنْ أَهْلِ الْإِخْلَاصِ أَظْهَرَ اللَّهُ أَمْرَهُ.»^۱

این روایت نیز بر این نکته تأکید دارد که وقتی عده‌ای از مخلصان در کنار امام جمع شوند، خداوند امر ظهور او را فراهم می‌کند. همچنین، در روایتی از امام باقر علیه السلام آمده است:

«إِذَا اجْتَمَعَ لِلْإِمَامِ [لِلْإِسْلَامِ] عِدَّةُ أَهْلِ بَدْرِ ثَلَاثِمِائَةٍ وَ ثَلَاثَةَ عَشَرَ وَجَبَ عَلَيْهِ الْقِيَامُ وَ التَّغْيِيرُ.»^۲

بر اساس این روایت، اگر پیرامون امام به تعداد نفرات جنگ بدر (سیصد و سیزده نفر) جمع شوند، بر امام واجب است قیام کند و تغییراتی ایجاد کند.

• بیانات در رابطه با زمینه سازی

علما و دانشمندان نیز در این زمینه دیدگاه‌هایی ارائه کرده اند که بعضاً به شرح ذیل است: آیت‌الله آصفی، در کتاب الانتظار الموجه در بحث علت تأخیر ظهور می‌نویسد:

علت تأخیر ظهور، فراگیر نشدن ظلم و ستم نیست؛ بلکه نبود یاران کافی از نظر کمی و کیفی و نبود آمادگی مردم، زمینه تأخیر ظهور امام زمان شده است و اگر این مشکل برطرف شود، ظهور بدون تأخیر زودتر به وقوع می‌پیوندد.^۳

آیت‌الله مکارم نیز در کتاب حکومت جهانی امام زمان در پاسخ به طولانی شدن غیبت می‌گوید: «برای تحقق یک انقلاب همه جانبه در سطح جهان، تنها وجود یک رهبر شایسته انقلابی کافی نیست، بلکه آمادگی عمومی نیز لازم است و هنوز متأسفانه دنیا آماده پذیرش چنین حکومتی نشده است و به محض آمادگی، قیام او قطعی است.»^۴

۱. صدوق، کمال الدین و تمام النعمه، ج ۲، ص ۳۷۸، ح ۲.

۲. مغربی، شرح الاخبار، ج ۱، ص ۳۴۲.

۳. آصفی، الانتظار الموجه، ص ۱۸.

۴. مکارم شیرازی، حکومت جهانی مهدی علیه السلام، ص ۲۱۲.

آیت الله اصفهانی در کتاب مکیال المکارم به این نکته اشاره می‌کند:

«آمادگی مردم، یکی از شرایط و ارکان ظهور است. باید قدم اول را در این مسیر مردم بردارند و ظهور را از خدا کنند، تا خداوند، ظهور را تحقق بخشد.»^۱

او در ادامه می‌افزاید:

«دعاهایی که مردم برای تعجیل بخشی ظهور می‌کنند، بر تقدم بخشی ظهور تأثیر دارد.»^۲

مرحوم مهدی فقیه ایمانی در کتاب لواء الانتصار، روایاتی را که درباره دعا برای تعجیل ظهور وارد شده است، به پنج قسم تقسیم می‌کند و در قسم اول می‌نویسد:

«در بعضی روایات، تصریح شده است که دعای مؤمنین و طلب فرج آن حضرت موجب تعجیل در فرج می‌شود و ترک آن، موجب تأخیر در فرج می‌گردد.»^۳

سید محمدباقر صدر در کتاب رهبری بر فراز قرون می‌نویسد:

هر کاری برای تغییر ساختار جامعه موفقیتش به یک سلسله شرایط و زمینه‌های خارجی نیاز دارد؛ اگرچه تغییرات اجتماعی‌ای که سرچشمه الهی دارد، ربطی به عوامل خارجی ندارد؛ ولی از جنبه‌های خارجی به شرایط بیرونی متکی است. پس با این که خدا توانایی هموار کردن مسیر برای ظهور را دارد؛ از این روش استفاده نخواهد کرد. بنابراین، باید منتظر شرایط باشیم و برای اجرایی چنین تحولی، وجود رهبر صالح به تنهایی کافی نیست.^۴

این نظریات به روشنی نشان می‌دهد که آمادگی و تلاش مردم برای تحقق ظهور امام‌زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف ضروری است و نقش مهمی در تسریع این فرایند دارد.

۱. اصفهانی، مکیال المکارم، ص ۱۱.

۲. همان، ص ۴۵۲.

۳. فقیه ایمانی، لواء الانتصار، ص ۲۲.

۴. صدر، رهبری بر فراز قرون، ص ۱۰۵.

۵. ضرورت تشکیل دولت اسلامی

کتاب «حکومت جهانی حضرت مهدی»، اثر آیت‌الله مکارم شیرازی، به ضرورت تشکیل دولت اسلامی به عنوان پیش نیاز تحقق عدالت جهانی و ظهور حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف پرداخته است. ایشان بر این باورند که برای دستیابی به اهداف عالی اسلام، جامعه به دولت اسلامی نیازمند است که بتواند اصول و ارزش‌های اسلامی را در سطح کلان تحقق بخشد.^۱ از ویژگی‌های دولت اسلامی، مشارکت فعال مردم در فرآیندهای سیاسی و اجتماعی است که بدون مشارکت مردم، دولت نمی‌تواند به اهداف خود دست یابد. از منظر ایشان، تشکیل دولت اسلامی، زمینه‌ساز ظهور حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف خواهد بود. او به این نکته اشاره می‌کند که ظهور امام‌زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف زمانی محقق خواهد شد که مردم از نظر فکری و اجتماعی به حدی از آمادگی برسند که بتوانند از رهبری ایشان بهره‌مند شوند.^۲

کتاب الانتظار الموجه، اثر محمد مهدی آصفی به اهمیت و ضرورت زمینه‌سازی برای ظهور حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف پرداخته است. نویسنده بر این باور است که ظهور امام‌زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف به شرایط و پیش‌زمینه‌هایی نیازمند است که باید توسط جامعه اسلامی فراهم شود. آصفی تأکید می‌کند که جامعه باید از نظر فکری و فرهنگی آماده پذیرش رهبری حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف باشد. این آمادگی ارتقای سطح آگاهی دینی و اخلاقی مردم را شامل است. یکی از پیش‌نیازهای ظهور، مقابله با ظلم و فساد در جامعه است. ایشان بر این نکته تأکید دارد که جامعه باید به دنبال برقراری عدالت و حقوق بشر باشد.^۳

بنابراین، زمینه‌سازی برای ظهور حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف، نوعی مسئولیت جمعی برای مسلمانان است. زمینه‌سازی به تلاش‌های فکری، فرهنگی و اجتماعی نیازمند است تا جامعه بتواند به سطحی از آمادگی برسد که بتواند از رهبری امام‌زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف بهره‌مند شود. در این بین، دولت باید

۱. مکارم شیرازی، حکومت جهانی مهدی، ص ۱۰۰.
 ۲. همان، ص ۱۰۲.
 ۳. آصفی، الانتظار الموجه، ص ۳۱-۳۵.

بتواند با تکیه بر اصول اسلامی، زمینه‌های لازم برای تحقق عدالت و ظهور حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف را فراهم کند.

۶. وجه جمع و عدم تنافی

باید توجه داشت که در روایات «پر شدن زمین از ظلم و جور» در آخرالزمان؛ زمین مملو از «ظلم» خواهد شد؛ نه این که تمامی انسان‌ها «ظالم» باشند. بنابراین، این روایات هیچ توجیهی برای فساد یا مشارکت در آن ارائه نمی‌کند؛ بلکه مفهوم «ظلم» در این روایات به ما یادآوری می‌کند که فساد، هرگز قابل قبول نیست. باید توجه داشت که روایات معصومان باید با توجه به قرآن و سنت‌های قطعی آن، مانند آیه **﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يَغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ﴾**^۱ سنجیده شوند. همچنین روایات مهدویت باید با اصول ثابت آن، شامل شرایط و نشانه‌های حتمی ظهور، مورد بررسی قرار گیرند. نقدهای متعددی بر این برداشت از روایات وجود دارد؛ از جمله دیدگاه‌های بزرگان، به‌ویژه سخنان امام خمینی رحمته الله علیه که قابل تأمل است. امام خمینی رحمته الله علیه در واکنش به این تفکر چنین بیان کردند:

برخی از افراد نادان یا بازیگر معتقدند که باید برای صدام دعا کنیم! هر کس که به صدام نفرین کند، خلاف دستور عمل کرده است، زیرا حضرت دیر می‌آیند ... ما باید دعاگوی آمریکا و شوروی و اذنباشان، از جمله صدام و امثال او باشیم، تا عالم پر از جور و ظلم شود و حضرت تشریف بیاورند.^۲

أ. مبانی دینی

بنابراین، وقتی این‌گونه روایات در کنار مبانی دیگر قرار می‌گیرند، نکاتی به دست می‌آید که در

۱. رعد: ۱۱.

۲. امام خمینی، صحیفه نور، ج ۲۰، ص ۱۸۹.

فهم بهتر آن‌ها نقش مهمی ایفا می‌کنند. اصول و مبانی دینی بر این نکته تأکید دارند^۱ که مسلمانان باید همواره به اجرای دستورهای شرعی پایبند باشند و اجازه ندارند با هیچ بهانه‌ای اهل ظلم و فساد و اباحی‌گری باشند. به عبارت دیگر، می‌توان در آستانه ظهور شاهد گسترش ظلم و فساد در جهان بود و در عین حال با رعایت تقوا و پرهیزکاری در صف متدینان و انسان‌های صالح و مصلح قرار داشت که قیام حضرت مهدی عجل‌الله تعالی فرجه‌الشریف با حمایت آنان انجام خواهد شد. شهید مطهری معتقد است ماهیت قیام مهدی عجل‌الله تعالی فرجه‌الشریف به رسیدن میوه بر شاخه درخت شبیه است، نه به انفجار یک دیگ بخار. اگر درخت به خوبی آبیاری و مراقبت و با آفاتش مبارزه شود، میوه بهتر و سالم‌تر و احتمالاً زودتر تحویل می‌دهد.^۲

بنابراین، باید میان شرایط و زمینه‌های ظهور با علائم ظهور تفاوت گذاشت. به عبارت دیگر، بین

۱. الف) مخالفت اصول و مبانی دینی با ظلم، فساد و اباحی‌گری: (در دین اسلام و به طور کلی در همه ادیان آسمانی اصول، مبانی و قواعدی وجود دارد که توجه به آن اصول و مبانی و پای بندی به آن‌ها سبب می‌شود هر گونه تفکر احياناً بی اعتنائی به دین و اباحی‌گری را به ذهن متبادر کند، نادرست تلقی شود. شاید بتوان گفت از منظر فقهی این اصول و قواعد حاکم بر هر امور دیگری هستند. ب) مخالفت اسلام با ظلم و انظلام: (در دین اسلام ضمن این که همگان از ظلم کردن به دیگران نهی شده‌اند، از تن دادن به ظلم و یا به تعبیری «انظلام» نیز نهی شده‌اند. (بقره: ۲۷۹). اندک توجهی به آیات قرآن کریم نشان می‌دهد گناه و پیروی از هواهای نفسانی، عامل شقاوت و دور افتادن از مسیر الهی و جهنمی شدن است (روم: ۱۰؛ مطفیفین: ۱۲ و بقره: ۸۱). ج) مسئولیت انسان در برابر جامعه: (در آموزه‌های دینی همواره بر این نکته تأکید شده است که انسان‌ها در برابر خود و جامعه مسئولیت دارند و اجازه ندارند نسبت به آنچه در جامعه می‌گذرد، بی‌اعتنا باشند (نسا: ۷۵). از پیامبر اکرم نقل شده است: «هر کدام از شما در مورد اجتماع و مردمش مسئولیت دارد.» (د) امر به معروف و نهی از منکر: وظیفه امر به معروف و نهی از منکر نیز به عنوان یکی از دستورهای دینی از نظر زمانی مقطعی نیست. این حکم با شرایط خاصی که دارد مربوط به تمام زمان‌ها، از جمله قبل از ظهور حضرت حجّت است. اوامر اساسی اسلام در زمینه امر به معروف و نهی از منکر و نشر اسلام، استثنایردار نیست. بنابراین، واجبات اساسی اسلام ادامه دارد و احدی نمی‌تواند به بهانه این که در علامت ظهور حضرت گفته شده است که زمین پر از جور و ستم خواهد شد، ظلم و ستم کند؛ این کار مغالطه‌ای بیش نیست که اگر هر انسان منصفی قضاوت کند، این مسئله را قبول نمی‌کند. (یوسفی غروی، «ادعای گسترش فساد برای ظهور امام زمان مغالطه است، مجله مشرق موعود) بنابراین، کسی نمی‌تواند با این بهانه که می‌خواهد ظهور را نزدیک کند، از این وظیفه خطیر دینی شانه خالی کند. به طور کلی می‌توان گفت اصول و مبانی دینی در هیچ شرایطی به انسان‌ها اجازه نمی‌دهد به بهانه نزدیک کردن زمان ظهور حضرت حجّت عجل‌الله تعالی فرجه‌الشریف، به گسترش ظلم و فساد کمک کنند.

۲. مطهری، قیام و انقلاب مهدی، ص ۵۴.

ویژگی‌های اجتماعی هنگام ظهور و پیش‌شرط‌های ظهور که لوازم جداناپذیر هر پدیده هستند، تفاوت وجود دارد. تفاوت است میان این که بگوییم حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف به شرط فساد فراگیر ظهور می‌کند و این که بگوییم در زمانی که فساد فراگیر است، ظهور خواهد کرد. اگر ظهور حضرت به فراگیر شدن ظلم و فساد مشروط باشد، باور کسانی که معتقدند باید با گسترش ظلم و فساد، روند ظهور را تسریع کنیم، صحیح خواهد بود؛ اما اگر ظهور آن حضرت مشروط به این شرط نباشد و فراگیر شدن ظلم و فساد تنها نشانه و علامت ظهور باشد، دیگر به همراهی و همکاری با ظالمان و فاسدان نیازی نیست. آیت‌الله مکارم شیرازی در این باره می‌گوید:

باید توجه داشت که شرط ظهور امام، هرگز به گسترش فساد در اجتماع انسانی منحصر نیست، بلکه هرگاه مردم جهان از نظر رشد فکری و کمالات روحی به حدی برسند که بتوانند ارزش وجود امام را درک کنند و شایسته رهبری او گردند، در این صورت، امام بدون هیچ قید و شرطی ظهور کرده و از پس پرده غیبت بیرون می‌آید.^۱

بنابراین، می‌توان گفت که فراوانی ظلم و ستم و فساد و تباهی یکی از ویژگی‌های (علائم و نشانه‌های) دوران آستانه ظهور است و ظهور امام‌زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف با فراگیری ظلم و فساد مقارن خواهد بود.

ب) وجود جبهه صالحان

آیات و روایات متعددی وجود دارند که نشان می‌دهند در آستانه ظهور، انسان‌های صالح نیز در جامعه حاضر هستند و با کمک و همراهی آنان، جامعه عدل مهدوی شکل می‌گیرد. آیاتی چون «أَنَّ الْأَرْضَ يَرْثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ»^۲ و «وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ»^۳؛ بر این نکته دلالت دارند که در آستانه ظهور، انسان‌های صالح و شایسته‌ای وجود

۱. مکارم و سبحانی، پاسخ به پرسش‌های مذهبی، ص ۲۰۹.

۲. انبیاء: ۱۰۵.

۳. نور: ۵۵.

دارند و خداوند وعده داده که همین‌ها وارثان و حاکمان زمین خواهند بود. در تفسیر آیه اول، روایتی از امام باقر ع نقل شده که نشان می‌دهد بندگان صالح، همان اصحاب حضرت مهدی ع در آستانه ظهور هستند^۱ و در تفسیر آیه دوم، اهل ایمانی که به آنان وعده داده شده است، حضرت مهدی ع و اصحابش معرفی شده‌اند.^۲ در روایت دیگری از امام سجاد ع ذیل همین آیه اشاره شده که ایشان شیعیان اهل بیت هستند.^۳

شهید صدر نیز با اشاره به آیه ۵۴ سوره مائده که از پیدایش گروهی مورد توجه خداوند در آینده سخن می‌گوید؛^۴ آنان را همان یاوران امام مهدی ع معرفی می‌کند و با توجه به مضامین آیه، آنان را افرادی آگاه، مجاهد، شجاع، فداکار، عادل، باتقوا و عابد توصیف می‌کند.^۵ بررسی سخنان علامه طباطبایی که در ذیل همین آیه آمده است، نشان می‌دهد در زمانی که فساد و بی‌نظمی جوامع را فرامی‌گیرد، خداوند گروهی از انسان‌های صالح را برای اصلاح جامعه می‌فرستد.^۶ بنابراین، وجود انسان‌های صالح امری است که تقریباً در آن تردیدی وجود ندارد. شهید مطهری نیز به گروه صالح و زنده‌ای اشاره می‌کند که به محض ظهور حضرت حجت ع به ایشان ملحق می‌شوند و می‌گویند این گروه ابتدا به ساکن خلق نمی‌شوند، و وجود آن‌ها نشان می‌دهد که در عین اشاعه ظلم و فساد، چنین افراد صالحی نیز در جامعه وجود دارند: «این خود می‌رساند که نه تنها حق و حقیقت به صفر نرسیده، بلکه اگر به فرض، اهل حق از نظر کمیت قابل توجه نباشند، از نظر کیفیت ارزنده‌ترین اهل ایمانند...»^۷

روایاتی که به وظایف منتظران اشاره دارند نیز در تضاد با دیدگاه کسانی هستند که معتقدند باید

۱. طبرسی، تفسیر جوامع الجامع، ج ۲، ۵۴۱ و طبرسی مجمع البیان فی تفسیر القرآن، ج ۷، ۱۰۶.

۲. نعمانی، الغیبه، ص ۲۴۰.

۳. طبرسی، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، ج ۷، ص ۲۳۹.

۴. مانده: ۵۴.

۵. صدر، تاریخ پس از ظهور، ص ۳۰۰-۳۰۱.

۶. طباطبایی، تفسیر المیزان، ج ۵، ص ۳۹۴-۳۹۵.

۷. مطهری، قیام و انقلاب مهدی، ص ۵۶ و ۶۲.

در آستانه ظهور با ظلم، فساد و تباهی همراه شد. در این روایات، تقوا، خودسازی، تهذیب نفس و اطاعت از پروردگار، به عنوان مشخصه‌های بارز منتظران ظهور معرفی شده‌اند و هیچ‌گاه گفته نشده که یکی از وظایف منتظران پر کردن جهان از ظلم و تباهی است. این رویکرد نشان می‌دهد در حالی که ظلم در آخرالزمان فراگیر می‌شود، وجود صالحان و تلاش برای اصلاح جامعه از اهمیت بالایی برخوردار است و ظهور امام مهدی عَجَّلَ اللَّهُ تَعَالَى
فُرُجَهُ الشَّرِيفَ به اوضاع اجتماعی و فکری انسان‌ها وابسته است.

نتیجه‌گیری

ظهور حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف به عنوان نقطه عطفی در تاریخ، نویدبخش جهانی سرشار از عدالت و امنیت است. با این حال، روایات متعددی به گسترش ظلم و فساد در آستانه ظهور اشاره دارند که این مسئله نیازمند تأمل و تحلیل عمیق است. این تناقض ظاهری بین ضرورت زمینه‌سازی برای ظهور و وجود ظلم و فساد، به وضوح نشان می‌دهد که وظیفه منتظران نه تنها سکوت در برابر فساد نیست، بلکه باید با تقوا و تلاش برای اصلاح جامعه، شرایط را برای ظهور مهدی موعود فراهم کنند. از سوی دیگر، وجود انسان‌های صالح در جامعه که در آیات و روایات به آن اشاره شده است، تأکید می‌کند در عین گسترش ظلم، همواره افرادی هستند که در جهت تحقق عدالت و اصلاحات اجتماعی فعالیت می‌کنند. این افراد، با پایبندی به اصول دینی و اخلاقی، می‌توانند نقش مؤثری بر تشکیل دولت تراز انقلاب اسلامی ایفا کنند. بنابراین، برپایی یک دولت اسلامی و عدالت‌محور در اوضاع و احوال کنونی، نیازمند همکاری و همدلی مردم و نهادهای مختلف است تا با ایجاد آگاهی و نظارت، به تحقق اهداف اسلامی و آماده‌سازی زمینه ظهور کمک کنند.

قرآن کریم

۱. آشوری، داریوش، **مبانی دولت و حکومت در اسلام**، انتشارات سمت، تهران، ۱۳۹۱.
۲. آصفی، محمد مهدی، **الانتظار الموجه**، الغدیر، بیروت، ۱۴۱۸ ق.
۳. ابن بابویه (صدوق)، محمد بن علی بن بابویه، **کمال الدین**، اسلامیة، تهران، ۱۳۹۵ ق.
۴. ابن حنبل، احمد، **مسند احمد**، دار صادر، بیروت، بی تا.
۵. اصفهانی، محمد تقی، **مکیال المکارم**، جمکران، قم، ۱۴۱۶ ق.
۶. بنی هاشمی، محمد، **راز پنهانی و رمز پیدایی**، نشر نیک معارف، تهران، ۱۳۸۴.
۷. حاجی زاده، یدالله، **وجه جمع فراگیر شدن ظلم و فساد در آستانه ظهور حضرت حجت و ربه الشریف با عدم جواز اباحی گری**، مجله مشرق موعود، شماره ۴۸، زمستان ۱۳۹۷.
۸. سلسله درس های مواضع ما، **مواضع تفصیلی حزب جمهوری اسلامی**، روزنامه جمهوری اسلامی، ۱۳۶۱/۵/۲۳.
۹. سوزنجی، حسین، **مهدویت و انتظار در اندیشه شهید مطهری**، قیسات، پاییز ۱۳۸۳.
۱۰. سیوطی، عبدالرحمن، **العرف الوردی فی الاخبار المهدی**، تهران، نشر المجمع العالمی للتقريب بين المذاهب الاسلامیه، ۱۳۸۵.
۱۱. شوشتری، محمد، **احقاق الحق**، انتشارات دارالسلام، قم، ۱۳۸۸.
۱۲. صدر، سید محمد، **تاریخ غیبت کبری**، ترجمه سیدحسن افتخارزاده، نیک معارف، تهران، ۱۳۸۲.
۱۳. صدر، سید محمد، **رهبری بر فراز قرون**، موعود، تهران، ۱۳۷۹.
۱۴. صدر، سید محمد، **تاریخ پس از ظهور**، ترجمه حسن سجادیپور، موعود عصر، تهران، ۱۳۸۴.
۱۵. طباطبایی، محمد حسین، **تفسیر المیزان**، جامعه مدرسین، قم، ۱۴۱۷ ق.
۱۶. طبری، محمد، **دلایل الامامه**، نشر بعثت، قم، ۱۴۱۳ ق.
۱۷. طبرسی، فضل بن حسن، **تفسیر جوامع الجامع**، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۷۷.

۱۸. طبرسی، فضل بن حسن، **مجمع البیان فی تفسیر القرآن**، تهران، ناصر خسرو، ۱۳۷۲.
۱۹. عاملی، شیخ حر، **اثبات الهداة**، اعلمی، بیروت، ۱۴۲۵ ق.
۲۰. فقیه ایمانی، مهدی، **لواء الانتصار**، محقق، قم، ۱۳۸۷.
۲۱. قاری، ملا علی، **مرقاة المفاتیح شرح مشکاة المصابیح**، دارالفکر، قم، ۱۴۲۲ ق.
۲۲. کلینی، محمد بن یعقوب، **الکافی**، دار الکتب الاسلامیه، تهران، ۱۴۰۷ ق.
۲۳. مطهری، مرتضی، **قیام و انقلاب مهدی از دیدگاه فلسفه تاریخ**، صدرا، تهران، ۱۳۸۵.
۲۴. مغربی، قاضی نعمان، **شرح الاخبار**، جامعه مدرسین، قم، ۱۴۰۹ ق.
۲۵. مکارم شیرازی، ناصر و سبحانی، جعفر، **پاسخ به پرسش‌های مذهبی**، مدرسه علی بن ابیطالب، قم، بی تا.
۲۶. مکارم شیرازی، ناصر، **حکومت جهانی مهدی**، نسل جوان، قم، ۱۳۸۰.
۲۷. موسوی خمینی، سید روح الله، **صحیفه امام**، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام، تهران، ۱۳۸۹.
۲۸. نعمانی، محمد بن ابراهیم، **الغیبه**، صدوق، تهران، ۱۳۹۷.
۲۹. نودهی، علیرضا، **اختیاری بودن ظهور**، موعود عصر، تهران، ۱۳۸۵.
۳۰. نوری، عبدالله، شیروودی، مرتضی، **جریان شناسی فکری - فرهنگی انجمن حجتیه**، نشر زمزم، ۱۳۹۵.
۳۱. وینسنت، اندرو، **نظریه‌های دولت**، ترجمه حسین بشریه، نشر نی، تهران، ۱۳۹۲.
۳۲. هلالی، سلیم بن قیس، **کتاب سلیم بن قیس هلالی** [منسوب]، مؤسسه بعثه، تهران، ۱۴۰۷.
۳۳. یوسفی غروی، محمدهادی، **ادعای گسترش فساد برای ظهور امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشرف**، **مغالطه است**، مجله مشرق موعود، شماره ۴۸، زمستان ۱۳۹۷.